

El compromís polític de Vicenç Riera Llorca, membre de la UGT i de la Unió Socialista de Catalunya (USC), integrat com totes les forces socialistes i comunistes al PSUC durant la guerra, feu inevitable el seu exili, un periple que dugué Vicenç Riera Llorca als camps de la Catalunya del Nord i posteriorment a França (1939), la República Dominicana (1939-1942) i Mèxic (1942-1969). Riera Llorca exercí un paper fonamental en la direcció de *Pont Blau* (1952), la revista més longeva de l'exili català i des de la qual s'irradià pensament amb la pretensió d'arribar no només a tota la comunitat catalana de l'exili, sinó també als catalans residents a l'interior. Al retorn de l'exili de Riera Llorca, establert a Pineda de Mar (1969-1991), no s'interrompé el contacte amb Fuster, si bé és cert que els anys més intensos de la seva comunicació van ser en la postguerra. En aquest context, el 5 de gener de 1951 Riera Llorca comunica a Fuster que li cerca un mecenes, «un valencià molt ric que en principi creu disposat a ajudar una empresa cultural com la vostra», per tal que es puguin fer tangibles edicions «que no es publiquen per manca de recursos econòmics» al País Valencià (Fuster 2020: I, 209). Finalment, el mateix Fuster se'n desdiu (32. Joan Fuster a Vicenç Riera Llorca: Sueca, 17 de febrer de 1951), atès l'embat de la dictadura franquista, que duu a terme «una nova campanya de repressió contra les publicacions no passades per la censura, i s'han ficat amb Triadú i àdhuc amb alguns grups d'estudiants que no anaven més enllà del ciclostil. [...] Fóra arriscat traure *Esclat* exposant-nos que qualsevol bona ànima anàs fer constar el nostre separatisme a l'autoritat més competent que tinga a mà» (Fuster 2020: I, 229-230).

Més enllà de les epístoles, i tot aprofitant-ne la publicació, en l'annex al segon volum d'aquesta correspondència hi figuren quatre textos que configuren un aparat referencial que esdevé substancial —si no imprescindible— per adobar i engrandir encara més una correspondència d'aquestes característiques que, com hem vist, descriu amb exactitud i precisió les vicissituds de l'interior i de l'exili. Aquests textos enfocats al pensament polític foren publicats en diverses etapes i signats per diversos autors. El primer, «València en la integració de Catalunya», per Joan Fuster (Fuster 2020: II, 461-465), escrit a València el maig de 1950 i publicat a *La Nostra Revista*, V, núm. 54 (juny de 1950), p. 136-137. En bona mesura com a text dialògic el segueix Vicenç Riera Llorca, que signa l'article «Una veu valenciana» (Fuster 2020: II, 467-472), publicat al número següent de *La Nostra Revista*, V, núm. 55-56 (juliol-agost de 1950), p. 186-187.

«Carta de Joan Coromines a Joan Fuster», datada a «Xicago, 28 d'agost de 1955» (Fuster 2020: II, 473-477), a la qual segueix «Carta oberta a un escriptor valencià», per Agustí Bartra (Fuster 2020: II, 479-484) *Gaset de Lletres* (Mèxic), I, núm. 1 (febrer de 1956), p. 1-2; suplement literari de *La Nova Revista* (Mèxic), II, núm. 8 (febrer de 1956).

La tasca minuciosa i perseverant dels curadors, acompanyada de l'obstinació de Riera Llorca i la ploma esmolada de Joan Fuster, teixeixen un text que afortunadament posa llum en diverses àrees polítiques i literàries dels Països Catalans a mitjan segle xx. Amb tot, aquesta gran i necessària tasca s'ha vist malauradament enterbolida per diverses qüestions tècniques d'impressió que impediren, en primer lloc, que els volums no arribessin a mans dels lectors fins a una data més tardana de la prevista i, en segon lloc, que el text resti mutilat en alguns exemplars defectuosos —a tall d'exemple, en alguns exemplars del volum II, la lletra 181 resta incompleta, mentre que les 182-183 són desaparegudes totalment, un fet que de ben cert només és atribuïble a errors mecànics.

Albert VENTURA
Universitat Rovira i Virgili
Universitat Oberta de Catalunya

GARRIGA, Carles / GILBERT BARBERÀ, Pau (ed.) (2019): *Tragèdia i articulacions del tràgic*. Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona, 250 p.

El volum aplega dotze articles en diferents llengües al voltant de la tragèdia grega i la seva tradició, fets per especialistes de la matèria, com a resultat d'un projecte d'investigació. Pocs temes de l'antigui-

tat clàssica han suscitat tants estudis i bibliografia com la tragèdia i els seus autors, i potser, al costat d'Homer, són les obres que han tingut més tradició literària i artística. Aquest llibre és interessant perquè no s'atura en els llocs discutits i polèmics habituals dels estudis sobre tragèdia, per repetir el que s'ha dit mil vegades de moltes maneres, sinó que aborda aspectes molt concrets i inèdits de la tradició clàssica. El que vertebrava el llibre és el concepte "d'allò tràgic", que forma part del llibre i que, tanmateix, hom preferiria de veure explicat amb una mica més de precisió teòrica, almenys en la introducció del volum, mentre que es deixa al lector l'esforç de veure-ho emergir en les diferents aportacions.

És un mèrit del llibre aplegar visions des de perspectives molt diverses, sempre amb l'anàlisi filològica del text com a punt de partida, i des d'universitats molt variades. A diferència d'altres obres col·lectives, que agrupen les contribucions per ordre alfabètic dels autors, aquí s'han distribuït —sense dir-ho— d'acord amb l'aproximació temàtica que els emparenta.

Els articles que aborden més concretament la tradició clàssica en textos literaris o en obres artístiques s'ocupen sobretot d'obres contemporànies i, sobretot, Èsquil (i l'Orestea) és el fil conductor dels estudis. Així l'article d'Esteban Calderón, de la Universitat de Múrcia, autor que ens té acostumats a la precisió erudita i documentada, aborda en «El dilema trágico de Orestes en el teatro español de la segunda mitad del siglo xx» autors espanyols no gaire (o gens) tractats des d'aquest punt de vista, com són Pemán, Martínez Ballesteros, Miras, Ragué o Gil Novales. Com en altres treballs seus, Calderón investiga sobretot l'*eusebeia*, o sigui, la reverència religiosa, que es dedueix dels personatges i de les seves actituds, en un mite on la falta de respecte sembla el tret predominant.

També en el pla de la tradició clàssica, Ernest Marcos, de la Universitat de Barcelona, analitza, a «'The continuous parallel'. La tragèdia antiga en el teatre 'comercial' de T. S. Eliot», quatre obres dramàtiques de T. S. Eliot, comparant-les també amb l'Orestea d'Èsquil, Èdip a Colonos, de Sòfocles i Alceste i Io, d'Eurípides. El plantejament és molt original, perquè subratlla la capacitat de crear "ordre" en el món modern gràcies al mite dels antics i la solidesa de l'ancoratge en una tradició que és l'origen d'aquest món modern.

Des de la Università degli studi di Cagliari, Stefano Novelli, amb «Una metafora floreale di largo successo: da Eschilo ai giorni nostri e ritorno», aborda una imatge present, de manera transversal, al llarg de la literatura de diverses èpoques, la pèrdua de la virginitat entesa com la collita d'una flor primerenca, i ho fa amb una metodologia innovadora, perquè no parteix del passat per arribar al present, sinó del present per arribar a les arrels del passat, que troba en diversos poetes i sobretot en els *Set contra Tebes*, d'Èsquil.

Simone Beta, de la Università degli studi di Siena, ressegueix el personatge d'Hèracles a «*Ercole al bivio* tra la tragèdia e la commedia: il personaggio di Ercole nel melodrama», però a través dels llibrets d'òpera. Pocs herois grecs hi ha amb una tan vasta relació de gestes com Hèracles, on als dotze treballs clàssics s'hi afegeixen relats marginals de tota mena. Beta se centra en un episodi molt concret: l'heroi com a esclau d'Òmfale. Analitza unes quantes òperes des del segle XVII, inclosa una òpera bufa, introduint consideracions sobre el culte de l'heroi, però també sobre tòpics de gènere com ara la submissió de l'home fort enamorat d'una dona.

En una art més moderna s'endinsa el treball de Pau Gilabert i Montserrat Jufresa (tots dos de la Universitat de Barcelona), que s'ocupen de la tragèdia en el cinema. L'article «*Phaedra* by Jules Dassin (1962). The tragic convergence of ancient Greek and contemporary times» ressegueix una pel·lícula que un temps fou de culte a Europa, en què s'actualitza la tragèdia d'Hipòlit entre els naviliers grecs del segle XX.

Tres articles presenten la tradició clàssica des de l'òptica d'adaptacions molt creatives i lliures de la tragèdia. Pau Gilabert repeteix en aquest volum amb un article sobre teatre: «*Antigone will give you her dignity. Reflections on Antigone in New York* (1997) by Janusz Glowacki», al voltant de la injustícia envers els marginats, immigrants i refugiats, al mig de la capital de l'imperi occidental contemporani. És el text on menys evident resulta la vinculació amb la tragèdia antiga, almenys d'una manera directa, però l'autor sap resseguir els paral·lels entre el drama quotidià de la marginalitat urbana i el crit punyent de l'Antígona clàssica, i així és com aconsegueix provocar en el lector aquelles qüestions no gens complaents que provocaven, probablement, els espectacles antics en el públic atenès.

Un altre cop des del cinema, M. Cecilia Angioni (Università degli studi di Cagliari) torna a Orestes i a Èsquil, amb «Eschilo nelle parole di Pier Paolo Pasolini: la guerra nell'*Oresteia*», que esdevé molt actual per la consideració de la justificació de la guerra o més aviat de la manca de justificació o de legitimitat, siguin quins siguin els arguments. Angioni tracta tant de la traducció que fa Pasolini del text com de l'adaptació cinematogràfica, que situa la guerra de Troia a Àfrica, amb imatges bèl·liques contemporànies del cineasta. Són aquestes lectures de la tragèdia antiga les que donen raó autèntica de la vigència del tràgic en l'actualitat, quan, més enllà de l'adaptació de personatges i estil, es llegeixen els conflictes del present amb els ulls crítics —i desesperats— que proporciona la literatura clàssica.

També en aquest aspecte, l'article de Josep Antoni Clua (Universitat de Lleida), «Acotacions a la versió de *Women of Trachis* i *Homage to Sextus Propertius* d'Ezra Pound: traduccions creatives i metàfores d'identitat», examina la lectura que fa Pound de les Traquíines de Sòfocles i planteja les dimensions de la creativitat en la traducció, a la manera com es feia entre els antics, en què l'experiència traductora anava acompanyada de la modificació, ampliació o transformació del text, de manera que en sortia un nou text amb singladura independent.

En canvi, l'anàlisi interna de les tragèdies antigues es troba en l'article de Natalia Palomar (Universitat de Barcelona), «Remedar a otro personaje entre *dramatis personae* en las tragèdies de Sófocles», a partir d'*Electra*, *Aiax*, *Antígona* i *Filoctetes*, a partir dels discursos d'un personatge que n'imita d'altres, cosa que augmenta la tensió de cada obra, i planteja la dificultat d'accedir a les obres teatrals quan només en conservem el text i n'hem d'imaginar una dramaturgia que hi devia aportar bona part de sentit.

El llibre acaba amb tres articles de reflexió teòrica, el primer de Daria Francobandiera (Université de Lille), «L'effetto tragico: la catarsi aristotelica secondo Henri Weil», en què analitza la interpretació que l'alemany fa, el 1848, de la Poètica d'Aristòtil i les seves afirmacions sobre la tragèdia, que han esdevingut imprescindibles a l'hora de parlar del tràgic. La catarsi, el concepte fonamental, es deixa d'entendre amb valor moral per passar a tenir un valor purgatiu o purificador, pertanyent a la dimensió emocional de l'espectador. També en aquest aspecte teòric, Carles Garriga (Universitat de Barcelona) s'ocupa de Walter Benjamin, a l'article «Niobe: tragèdia, dret i destí en Walter Benjamin», en què planteja una reflexió sobre la tragèdia des de la modernitat, a partir d'una figura mítica que mostra la tensió entre l'heroi i la tirania dels déus. L'últim article d'aquesta part teòrica, i també el que clou el llibre, és el de Pierre Judet de la Combe (del CNRS de París), «La filosofia del tragico, pensiero della salvezza. Come uscirne (da filologo)?», on planteja la intervenció dels corrents de pensament del segle xx que inclouen les aproximacions de les grans ideologies polítiques.

El volum és dens i alhora concís, amb una acurada presentació, útil per a estudiosos del món antic però també per a persones interessades en la cultura, l'art i la literatura, sense ser especialistes del món clàssic. Potser en aquest sentit hom hi troba a faltar la traducció dels textos grecs adduïts com a exemple en molts dels articles. Impresos, com ha de ser, en l'alfabet grec, si no van acompanyats d'una traducció a la llengua de l'article, ni que sigui en nota, presenten dificultats per a aquells lectors—majoritaris, per desgràcia, entre el públic contemporani—que es dediquen a l'estudi de la literatura i de la crítica però no tenen coneixements de grec.

Cada article va acompanyat de bones notes al peu, com és habitual en els textos acadèmics, i sobre tot d'una bona bibliografia actualitzada, cosa no gaire fàcil en un tema que ha produït tantíssims títols, no sempre de qualitat, en els darrers anys. És una bona obra col·lectiva, que representa no solament la recerca que es fa en el món universitari europeu, sinó també, sobretot, la capacitat de comunicar-la de manera mengívola al públic amb ganes d'aprendre.

Montserrat CAMPS GASET
Universitat de Barcelona